

FILOZOFIA
ÎN EPOCA TRAGICĂ A GRECILOR

Friedrich Nietzsche, filozof al culturii, filolog, scriitor, una dintre personalitățile ilustre ale gândirii moderne din secolul al XIX-lea, s-a născut la 15 octombrie 1844 la Röcken, lângă Lützen, în Germania, într-o familie de pastori luterani. După studiile liceale la colegiul din Pforta urmează cursurile universităților din Bonn și Leipzig, mai întâi la facultatea de teologie, apoi la cea de filologie clasică, avându-l ca profesor pe cunoscutul Friedrich Wilhelm Ritschl. Distingându-se, încă din timpul studiilor, ca un strălucit cercetător, Nietzsche este propus de Ritschl pentru catedra de filologie clasică la Universitatea din Basel, pe postul de profesor, pe care-l ocupă în 1869. Din acea perioadă datează prietenia lui Nietzsche – el însuși muzician și compozitor – cu Richard Wagner, ale cărui personalitate și operă au avut asupra gândirii nietzscheene o influență substanțială. Decisiv a fost însă pentru această gândire contactul cu filozofia lui Schopenhauer. În 1872 apare *Nașterea tragediei din spiritul muzicii*, studiu cu un deosebit ecou; între 1873–1876, *Considerații inactuale* – o culegere de studii și reflecții filozofice. Începând din 1876, starea sănătății sale se înrăutățește treptat, astfel încât, în 1879, renunță la postul de profesor, stabilindu-se alternativ în Elveția, la Sils-Maria pe valea Innului, în Italia și în sudul Franței, și consacându-se doar scrisului. Din 1878 datează *Omenesc, prea omenesc*, în 1881 apare *Aurora. Gânduri asupra prejudecăților morale*, în 1882, *Știința voioasă*, în 1883–1884, *Așa grăit-a Zarathustra*, în 1886, *Dincolo de bine și de rău*, în 1887, *Despre genealogia moralei*, precum și noi ediții ale lucrărilor anterioare. În 1889 apare *Amurgul idolilor*. În același an, Nietzsche, grav bolnav psihic, este internat în diferite clinici. După câteva intervale de remisiune, în care se ocupă de reeditări, de traduceri din operele sale și își continuă corespondența, se stinge din viață în 1900 la Weimar.

FRIEDRICH NIETZSCHE

Filozofia
în epoca tragică a grecilor

Traducere din germană de
MIRCEA IVĂNESCU

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Silviu Nicolae
Coperta: Ioana Nedelcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
DTP: Iuliana Constantinescu, Dan Dulgheru
Corector: Iuliana Glăvan

Tipărit la Monitorul Oficial R.A.

Friedrich Nietzsche
Die Philosophie im tragischen Zeitalter der Griechen

© HUMANITAS, 2012, pentru prezenta versiune românească

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
NIETZSCHE, FRIEDRICH
Filozofia în epoca tragică a grecilor / Friedrich Nietzsche;
trad.: Mircea Ivănescu. – București: Humanitas, 2012
ISBN 978-973-50-3495-5
I. Ivănescu, Mircea (trad.)
1

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0372 743 382; 0723 684 194

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Prezentul volum are la bază traducerea lui Mircea Ivănescu apărută la Editura Dacia din Cluj, în 1992, sub titlul *Nașterea filozofiei în epoca tragediei grecești*.

Forma versiunii românești a fost conturată pornind de la ediția franceză *La naissance de la philosophie à l'époque de la tragédie grecque*, Gallimard, 1938, cu o traducere și o prefață de Geneviève Bianquis, care pune laolaltă texte selectate din ediția a II-a germană a *Operele complete (Grossoktavausgabe Nietzsches Werke – GA)* în 19 volume, apărută la Alfred Kröner Verlag din Leipzig între 1901 și 1913. Mai precis, ediția franceză cuprinde selecții din vol. X al *GA* (expozeul redactat în 1873 pentru Cosima Wagner cu titlul *Die Philosophie im tragischen Zeitalter der Griechen*, împreună cu schițele de prefață, de introducere, de plan și de continuare; de asemenea, fragmente grupate sub diverse titluri: *Der letzte Philosoph*, *Der Philosoph als Arzt der Kultur*, *Wissenschaft und Weisheit in Kämpfe*), din vol. XIX al *GA* (însemnări și planuri de curs despre diverși filozofi presocratici) și din vol. IX al *GA* (fragmente ale unei drame intitulate *Empedocles*). Dintre acestea, pentru ediția română au fost păstrate expozeul din vol. X al *GA*, împreună cu schițele de introducere, de plan și de continuare, precum și însemnările și planurile de curs din vol. XIX al *GA*. Notele de subsol marcate cu cifre, ce conțin completări ale pasajelor despre

filozofii presocratici, sunt preluate după ediția franceză, care folosește însemnările de curs ale lui Nietzsche apărute în vol. XIX al *GA*. Ordinea în care sunt grupate și plasate textele adiționale diferă însă de ordinea în care se găsesc în ediția franceză. Notele traducătorului sau, după caz, ale editorului sunt semnalate prin asteriscuri.

Întrucât traducerea în română se concentrează asupra expunerii *Die Philosophie im tragischen Zeitalter der Griechen*, aceasta neapărând însoțită de celelalte fragmente din vol. X al *GA*, am ales să păstrăm titlul lucrării așa cum a fost el gândit de Nietzsche: *Filozofia în epoca tragică a grecilor*, și nu *Nașterea filozofiei în epoca tragediei grecești*, titlu inspirat de ediția franceză din 1938.

Precizăm că traducerea textelor a fost efectuată după varianta germană din *GA*, iar intervențiile plasate între paranteze drepte aparțin editorului român.

Editorul

Filozofia
în epoca tragică a grecilor

Există adversari ai filozofiei, și este bine ca glasurile lor să fie ascultate, mai ales atunci când arată că metafizica nu e recomandabilă capetelor bolnave ale germanilor și le predică, dimpotrivă, purificarea prin fizică, așa cum a făcut Goethe, sau vindecarea prin muzică, așa cum a făcut Richard Wagner. Medicii poporului resping filozofia; și cine va mai vrea să o justifice va trebui să demonstreze pentru ce popoarele sănătoase au nevoie de filozofie și la ce au folosit-o. Și, dacă reușesc să o facă, poate chiar și bolnavii vor ajunge la înțelegerea salutară a motivelor pentru care filozofia le este dăunătoare. Fi-rește, există exemple elocvente ale manierei în care se poate menține sănătatea fără nici un fel de practică a filozofiei sau prin folosința foarte moderată a filozofiei, aproape ca în joacă: astfel, romanii au trăit în epoca lor bună fără filozofie. Dar am putea găsi exemplul unui popor ajuns bolnav căruia filozofia i-ar fi redat sănătatea pierdută? În cazurile în care filozofia s-a vădit utilă, salutară, preventivă, era vorba de popoare sănătoase,

pe cele bolnave ea n-a făcut întotdeauna decât să le îmbolnăvească mai tare. Niciodată, atunci când o națiune uzată își simțea slăbindu-i-se legăturile care-i uneau pe cetățenii săi, filozofia n-a izbutit să-i strângă la loc într-un întreg pe cei răzleți. De fiecare dată când vreun om s-a văzut ispitit să se retragă la o parte și să tragă în jurul său o barieră de izolare egoistă, filozofia a fost întotdeauna gata să-i adâncească această înstrăinare și să-l distrugă pe omul însingurat prin asemenea izolare. Filozofia este primejdioasă de îndată ce nu se mai bucură de plenitudinea puterilor și drepturilor sale, și doar o desăvârșită sănătate națională îi asigură aceste drepturi – și încă lucrul nu este valabil pentru toate popoarele.

Să ne întoarcem acum spre acea autoritate supremă care să ne poată ajuta să înțelegem ce anume înseamnă pentru un popor să fie sănătos. Grecii, ca cei care au fost în adevăratul înțeles al cuvântului sănătoși, au *justificat* o dată pentru totdeauna filozofia însăși, prin faptul că au practicat filozofia, și chiar într-o măsură mult mai mare decât toate celelalte popoare. Ei nici măcar n-au reușit să se oprească la timp, căci, chiar și în bătrânețea cea mai aridă, ei s-au comportat ca admiratori fervenți ai filozofiei, chiar dacă nu mai înțelegeau prin ea altceva decât subtilități pioase și disocieri sacrosancte ale dogmaticii creștine. Și prin faptul că nu s-au putut opri la timp ei și-au diminuat în mare măsură meritul în ochii posterității barbare, care, în ignoranța ei și în impe-

tuozitatea ei tinerească, s-a împiedicat fatalmente în plasele și cursele artificial țesute în evoluția lucrurilor.

Dimpotrivă însă, grecii au știut să înceapă la momentul potrivit, și această învățătură, despre când anume trebuie să se înceapă îndeletnicirea cu filozofia, ei o exprimă mai limpede decât oricare alt popor. Și anume, nu în clipele de mâhnire, așa cum înțeleg cei care fac să purceadă filozofia din nemulțumire. Ci în clipele de fericire, în acea epocă a bărbăției mature, în miezul bucuriei înflăcărate a vârstei adulte, a curajului victorios. Faptul că grecii s-au îndeletnicit cu filozofia la o asemenea vârstă ne învață deopotrivă ce este filozofia și ce trebuie să fie ea, cât și ce erau în realitate grecii înșiși. Dacă grecii ar fi fost pe atunci niște spirite practice, pedante și pioase, niște petrecăreți serbezi, așa cum și-i imaginează filistinii cultivați ai vremurilor noastre, sau dacă ar fi trăit într-o orgie neîntreruptă de entuziasm, de muzică și de excese vegetative și emotive, așa cum presupun mințile ignorante și himerice, atunci izvorul filozofiei n-ar fi răzbit la lumină printre ei. Ar fi fost cel mult un pârâu repede pierzându-se în nisipuri sau risipindu-se în cețuri, dar niciodată acel fluviu larg, curgând în valuri maiestuoase pe care-l cunoaștem ca fiind filozofia greacă.

E adevărat că ni s-a arătat cu tot zelul cât de mult au fost în stare să găsească și să învețe grecii de la străini, din Orient, și cât de diferite au fost bunurile pe care le-au luat de acolo. Și într-adevăr am avea un spectacol

minunat dacă i-am pune laolaltă pe acești presupuși învățători din Orient și pe aparenții lor discipoli din Grecia, și dacă i-am așeza alături pe Zoroastru cu Heraclit, pe indieni lângă eleați, pe egipteni lângă Empedocle, sau chiar pe Anaxagoras printre indieni și pe Pitagora printre chinezi. În cazurile izolate n-am realizat astfel mare lucru; dar ideea în sine, luată ca întreg, am putea-o accepta, dacă nu ni s-ar impune astfel concluzia că filozofia a fost doar importată în Grecia, și nu ar fi crescut din solul natural și firesc, și că deci, fiind un lucru străin, mai degrabă i-a ruinat pe greci decât i-a făcut să evolueze. Nimic n-ar fi mai absurd decât să le atribuim grecilor o cultură autohtonă; dimpotrivă, ei și-au asimilat cultura vie a altor popoare, și au ajuns atât de departe tocmai pentru că au știut să arunce și mai înainte sulita pe care un alt popor o lăsase să se oprească. Ei sunt demni de admirație în arta de a învăța în mod rodnic; și întocmai ca și ei *trebuie* și noi să învățăm de la vecinii noștri, și să folosim ce am învățat pentru propria noastră viață, și nu pentru cine știe ce cunoaștere erudită, ci ca sprijin de la care să știm să ne înălțăm mai sus decât vecinul. Întrebările și problemele despre începuturile filozofiei sunt absolut indiferente, căci pretutindeni la început se află doar brutalul, diformul, vidul și urâtul, și în orice nu au importanță decât treptele superioare. Cel care preferă să se ocupe, în loc de filozofia greacă, cu cea egipteană și persană, pentru că acestea sunt poate mai „originale“ și în orice caz mai vechi, procedează la fel de neînțelept ca

și cei care nu-și găsesc liniștea până nu au redus mitologia greacă, atât de magnifică și de profundă, la înfațișările mărunte ale lumii fizice, soare, fulgere, furtună, cețuri – ca fiind primele începuturi, și care, de exemplu, își închipuie că regăsesc în adorația obtuză a aceleiași bolte cerești de către ceilalți indo-germani o formă mai pură a religiei decât credința politeistă a grecilor. Drumul spre începuturi duce pretutindeni spre barbarie, și cel care se ocupă cu grecii trebuie să păstreze totdeauna în minte adevărul că instinctul necontrolat al cunoașterii poate fi în toate timpurile la fel de barbar ca și ura față de cunoașterea, și că grecii, prin prețuirea acordată vieții, printr-o nevoie ideală de viață, au știut să-și strunească instinctul neostoit al cunoașterii, pentru că ei voiau să trăiască îndată ceea ce învățau. Grecii au filozofat ca oameni de cultură, și și-au propus țelurile culturii, și și-au cruțat astfel efortul de a mai inventa o dată din cine știe ce adâncuri întunecoase autohtone elementele filozofiei și științei, și au purces neîntârziat să împlinescă, să dezvolte, să înalțe tot mai sus și să purifice elementele preluate de la alții, astfel încât au devenit acum, într-un sens mai înalt și într-o sferă mai pură, inventatorii unor lucruri noi. Anume, ei au inventat principalele tipuri ale spiritului filozofic, și întreaga lor posteritate nu a mai adăugat nimic esențial la acestea.

Orice popor trebuie să se simtă rușinat odată pus în fața unui atât de miraculos ideal al unei societăți de filozofi cum e cea alcătuită de maeștrii greci vechi, Thales,

Anaximandros, Heraclit, Parmenide, Anaxagoras, Empedocle, Democrit și Socrate. Toți acești bărbați par ciopliți pe de-a-ntregul dintr-un același bloc de piatră. Gândirea și caracterul lor sunt legate laolaltă de o strictă necesitate. Nici un fel de convenționalism nu-și mai are locul în ce-i privește, căci pe vremea aceea nu exista o clasă, o ierarhie, a filozofilor și învățaților. Ei toți, în singurătatea lor magnifică, sunt singurii a căror viață a fost, atunci, închinată cunoașterii. Ei stăpânesc, toți, acea virtute energetică a celor vechi, prin care îi depășesc pe toți cei de mai târziu și care le permite să-și găsească propria formă și să și-o dezvolte și metamorfozeze până la înfățișarea ei cea mai pură în detalii și cea mai măreață în proporții. Căci nu le-a venit în ajutor pentru a le ușura sarcina nici un fel de modă. Și astfel și-au alcătuit, ei împreună, ceea ce Schopenhauer a denumit – spre deosebire de Republica Învățaților – Republica Geniilor: uriașii se cheamă între ei pe deasupra întinderilor intermediare pustii ale timpului și, fără să se lase tulburați de piticii obraznici și zgomotoși care se târâie pe sub ei, își continuă sublimul dialog spiritual.

Despre acest sublim dialog al spiritelor mi-am propus să vorbesc aici, și poate că surzenia noastră modernă va fi în stare să audă și să înțeleagă ceva din el; sigur, doar o foarte mică frântură. Mie mi se pare că înțelepții vechi, de la Thales până la Socrate, au rostit în acest dialog, fie și numai în termenii cei mai generali, tot ceea ce con-

stituie pentru puterea noastră de observație adevăratul înțeles al lumii helenice. Ei au dat formă în spusele lor, așa cum au exprimat și prin personalitățile lor, marilor trăsături ale geniului grec, a cărui oglindire umbrită, a cărui copie confuză, și din cauza asta vorbindu-ne doar nedeslușit, reprezintă întreaga istorie a grecilor. Dacă interpretăm cum se cuvine viața întreagă a poporului grec, vom găsi întotdeauna răsfrângerea chipului care strălucește și iluminează în culori vii în geniile sale cele mai înalte.

Însăși prima afirmare în viață a filozofiei pe pământul grec, sentințele celor șapte înțelepți, constituie o trăsătură limpede, de neuitat, în imaginea lumii helenice. Alte popoare își au sfinți, grecii au înțelepți. S-a spus cu dreptate că un popor nu va fi caracterizat atât prin oamenii săi mari, cât prin felul în care îi recunoaște și îi cinstește pe acești oameni mari. În alte vremuri, filozoful este un rătăcitor singuratic, făcându-și o apariție întâmplătoare parcă într-un mediu ostil, strecurându-se pe furiș parcă sau croindu-și drum cu pumnii strânși. Numai la greci filozoful nu este o asemenea apariție întâmplătoare: când, în secolul al șaselea și al cincilea, dintre imensele primejdii și ispite ale unei vieți secularizate, părăsindu-și grota de la Trophonios, filozoful pășește în atmosfera fastuoasă, în entuziasmul marilor descoperiri, al bogăției și senzualității care constituie mediul de viață al coloniilor grecești, simțim imediat că

el apare asemenea unui nobil prevestitor, pentru a lucra și el în slujba acelorași idealuri pentru care în acele veacuri lucra și tragedia și pe care misterele orfice le sugerau în hieroglifile straniei ale riturilor lor. Judecățile pe care acei filozofi le formulau, în primul rând despre viață și existență, spuneau cu mult mai mult decât sunt în stare să spună judecățile moderne, pentru că ei aveau în fața lor o viață de o luxuriantă desăvârșire și pentru că, în cazul lor, spre deosebire de ceea ce ni se întâmplă nouă, sentimentele gânditorului nu se mai lăsau tulburate de lupta dintre dorința de libertate, de frumusețe și de măreție a vieții și instinctul adevărului preocupat doar de valoarea vieții. Misiunea filozofului într-o cultură reală, care își are un stil unitar al ei, nu mai poate fi nici măcar ghicită de noi, cei de acum, determinați cum suntem de împrejurările și trăirile noastre, pentru că noi nu trăim într-o asemenea cultură. Numai o cultură cum a fost cea greacă ne mai poate vorbi despre ce înseamnă misiunea filozofului, numai ea poate, cum spuneam, să îndreptățească și să justifice cu adevărat filozofia, pentru că numai ea, singură, poate să știe și să demonstreze cum e cu puțință ca filozoful să nu fie un rătăcitor care să răsară la întâmplare, după capricii, când aici, când colo. Există o necesitate de oțel care îl leagă pe un filozof adevărat de o adevărată cultură; însă ce se întâmplă când nu există o asemenea cultură? Atunci filozoful este asemenea unei comete, al cărei drum nu

poate fi calculat, și din cauza aceasta el stârnește spaimă, în vreme ce, în împrejurări favorabile, el luminează asemenea unei constelații strălucitoare în sistemul solar al culturii. Aceasta îi face pe greci să-i justifice pe filozofi: pentru că numai în lumea lor filozoful nu este o cometă.

2

După aceste considerații mi se va îngădui, cred, fără greutate, să vorbesc despre filozofii preplatonicieni ca despre o comunitate unitară, și se va înțelege că intenția mea este să le dedic doar lor această scriere. Cu Platon începe ceva cu totul nou: sau, cum se poate spune cu egală îndreptățire, începând cu Platon constatăm că le lipsește filozofilor un anumit lucru esențial, în comparație cu cei integrați în acea Republică a Geniilor cuprinzându-i pe cei care au trăit între Thales și Socrate. Cine vrea să formuleze o apreciere defavorabilă despre acești maștri vechi îi poate socoti unilaterali, iar pe epigonii lor, în frunte cu Platon, multilaterali. Mai corect și mai onest ar fi să-i înțelegem pe aceștia din urmă ca fiind niște caractere hibride ale filozofiei, și pe cei dintâi ca fiind tipurile pure. Platon însuși este primul mare hibrid, manifestându-se astfel atât în ce privește filozofia, cât și în personalitatea sa. În a sa doctrină a ideilor se găsesc reunite elemente socratice, pitagoreice și heraclitice; din cauza aceasta ea nu mai constituie un fenomen tipic pur. Și un om ca Platon reunește în el izolarea regească și seninătatea

CUPRINS

<i>Notă asupra ediției</i>	5
Filozofia în epoca tragică a grecilor	7
Proiecte de continuare (începutul lui 1873)	113
Schițe de plan (din vara anului 1872)	122
Note coerente pentru „Introducere“ (1875)	129
Însemnări despre presocratici	136
Empedocle	137
Democrit	148
Pitagoreicii	166
Socrate	170